

ВІДГУК
офіційного опонента
доцента кафедри філософії соціально-гуманітарного факультету
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова,
кандидата філософських наук, доцента МАТЮШКА Богдана Костянтиновича
на дисертацію КУЛЕБЯКІНА Георгія Анатолійовича
на тему: «Позитивна філософія як епістемологічний проєкт і її вплив
на українську філософську думку другої половини XIX – початку XX століття»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 033 «Філософія»
галузі знань 03 «Гуманітарні науки»

На основі вивчення дисертації, анотації і наукових праць, що були опубліковані за темою дисертації, було встановлене наступне.

Актуальність теми дисертації. Дисертаційне дослідження Г. А. Кулебякіна на тему: «Позитивна філософія як епістемологічний проєкт і її вплив на українську філософську думку другої половини XIX – початку XX століття» присвячене актуальним проблемам історії української філософської думки та філософії й методології науки, епістемології та онтології зокрема і метафізики загалом, отже, фундаментальних теоретичних розділів філософії.

Конкретні підстави актуальності теми дисертаційного дослідження визначені його автором наступним чином: «... по-перше, необхідністю комплексного історико-філософського переосмислення позитивізму як однієї з основних традицій модерної європейської думки; по-друге, фундаментальним значенням позитивістів у визначенні, формулюванні та розробці проблеми індукції, що сприяло істотному розширенню епістемологічного й логічного дискурсу та підготувало перехід до епістемології ймовірності; по-третє, потребою уточнення місця позитивізму в історії філософії науки, логіки та методології наукового дослідження; по-четверте, недостатнім рівнем системного вивчення української рецепції позитивізму та його ролі у формуванні вітчизняної інтелектуальної культури. Особливого значення набуває інтеграція українського позитивізму до загальноєвропейського контексту розвитку філософії науки, що сприяє уточненню місця вітчизняної традиції в історії європейської думки і дає можливість продемонструвати варіативність позитивістської програми, її адаптивність до різних інтелектуальних середовищ і здатність трансформуватися відповідно до специфіки національних наукових культур. Це, своєю чергою, сприяє подоланню редукаціоністських трактувань позитивізму та відкриває перспективу його інтерпретації як багатовимірного феномену, що поєднує радикальний філософський підхід із ширшим світоглядним проєктом модерності» (с. 21–22 дисертації).

Це свідчить про обґрунтованість та вказує на безумовну актуальність теми дисертаційного дослідження, яку обрав Г. А. Кулебякін.

Представлена до захисту Г. А. Кулебякіним дисертація предметно спрямована на комплексне історико-філософське дослідження позитивізму як одного з основних напрямів європейської філософії XIX–XX століть, а також аналіз його теоретичних витоків, методологічних засад, внутрішньої динаміки розвитку та форм репрезентації в українському інтелектуальному просторі.

У такому контексті проблеми позитивної філософії як епістемологічного проєкту та її впливу на розвиток української філософської думки другої половини XIX – початку XX століття ще не були предметом окремого дисертаційного дослідження в Україні.

Недостатній ступінь розроблення свідчить про об'єктивну необхідність подальшого дослідження зазначеної наукової проблеми.

Грунтовне вивчення щойно згаданого комплексу проблем спирається на аналіз першоджерел – творів основоположників позитивізму та їх послідовників у XIX та XX століттях, а також на наявні наукові розвідки, в яких відповідні проблеми аналізуються шляхом застосування персонологічних та тематичних дослідницьких підходів

З огляду на викладене, а також, зважаючи на відсутність дисертаційних та спеціальних монографічних наукових праць із досліджуваної проблематики, в яких висвітлюється позитивна філософія як епістемологічний проєкт і її вплив на українську філософську думку другої половини XIX – початку XX століття, тема дисертаційного дослідження Г. А. Кулебякіна є цілком актуальною та своєчасною.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, обумовлені тим, що мета і завдання дослідження, обрана дисертантом методологія, сформульовані пропозиції і висновки є належним чином обґрунтованими з точки зору вимог, висунутих до кваліфікаційних праць такого рівня, що дозволило йому всебічно розкрити обрану проблематику, запропонувавши доволі оригінальний погляд на позитивну філософію як епістемологічний проєкт і її вплив на українську філософську думку другої половини XIX – початку XX століття.

Мета та завдання дисертації. Метою дослідження є виявлення епістемологічних засад позитивної філософії у комплексному аналізі основних етапів розвитку позитивізму та особливостей його рецепції в українській інтелектуальній традиції.

Досягнення вказаної мети обумовило постановку та послідовне вирішення цілої низки історико- та теоретико-філософських питань, що знайшло своє відображення як у завданнях, які автор запланував вирішити у ході дослідження, так і положеннях наукової новизни, які він представив до захисту та висновках, зроблених за результатами свого наукового пошуку.

Для досягнення зазначеної мети здобувачем виконано такі завдання:

- 1) проаналізовано історико-філософські передумови виникнення позитивної філософії;

2) розкрито основні логіко-методологічні та епістемологічні принципи класичного позитивізму (проблема демаркації, статус індукції, структура наукового пояснення, роль досвіду та мови науки);

3) досліджено трансформацію позитивістської програми в емпіріокритицизмі та подальших формах позитивізму;

4) виявлено внесок позитивістської традиції у становлення філософії науки як самостійної галузі філософського знання;

5) розкрито специфіку рецепції та розвитку позитивістських ідей в українській інтелектуальній традиції;

6) визначено місце української рецепції позитивізму в загальноєвропейському контексті.

У межах цих та похідних поставлених у дослідженні завдань, дисертант правильно формулює **об'єкт і предмет** свого наукового пошуку. Так, **об'єктом дисертаційного дослідження** він визначає позитивну філософію в її класичних формах та подальших трансформаціях. **Предметом наукового пошуку** визначається генеза, концептуальна еволюція та методологічна специфіка позитивної філософії, а також особливості її рецепції, трансформації й функціонування в українському інтелектуальному контексті другої половини XIX – початку XX століття.

Такий комплексний підхід надав авторові можливість дійти системних висновків під час визначення результатів та обґрунтування низки нових положень, які мають важливе значення для філософської науки та освіти.

Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Ефективне виконання зазначених завдань відбулося завдяки відповідній методології. Так, з огляду на тему дослідження, у дисертації застосовано комплекс методів історико-філософського, епістемологічного та логіко-методологічного аналізу. Для розкриття теми використано аналітичний метод, метод синтезу, історичний, історико-генетичний, порівняльний метод та метод історико-філософської реконструкції.

Аналітичний метод використовується для виявлення концептуальних засад позитивізму, уточнення змісту понять «позитивізм», «позитивна філософія», «емпіріокритицизм», «позитивне знання», «український позитивізм», а також для аналізу основних методологічних елементів позитивістського проєкту. Цей метод застосовується у дослідженні філософсько-теоретичних передумов виникнення позитивізму (підрозділ 1.1), змісту позитивного знання у методології О. Конта (підрозділ 2.1), особливостей емпіріокритицизму Р. Авенаріуса та Е. Маха (підрозділ 2.2), методологічних засад логічного позитивізму та логічного емпіризму (підрозділ 2.3), а також підходів до розроблення проблеми індукції в межах позитивної філософії (підрозділ 2.4).

Метод синтезу дає змогу поєднати результати історико-філософського, епістемологічного та компаративного аналізу в цілісне бачення позитивізму як багаторівневої і внутрішньо диференційованої інтелектуальної традиції. Цей метод застосовується для узагальнення теоретичних передумов виникнення позитивізму (розділ I), ключових методологічних елементів позитивної філософії (розділ II) та особливостей її рецепції в українському контексті (розділ III).

Метод історико-філософської реконструкції дає змогу відтворити внутрішню логіку становлення і розвитку позитивізму як цілісної інтелектуальної традиції та виявити спадкоємність і тяглість між його окремими етапами й формами. Метод є визначальним у дослідженні впливу спадщини А. Тюрго, Н. Кондорсе та А. Сен-Сімона на формування позитивної філософії (підрозділ 1.2), у реконструкції переходу від класичного позитивізму до емпіріокритицизму, логічного позитивізму та логічного емпіризму (підрозділи 2.1–2.4), а також у дослідженні рецепції позитивізму в українській інтелектуальній традиції (розділ III).

Порівняльний метод використовується для аналізу різних етапів розвитку позитивізму та форм його репрезентації в європейському й українському інтелектуальному контекстах. За допомогою цього методу зіставляються класичний позитивізм, емпіріокритицизм, логічний позитивізм і логічний емпіризм (підрозділи 2.1–2.4), порівнюються підходи до проблеми індукції в межах позитивістської традиції (підрозділ 2.4), а також виявляються особливості рецепції позитивізму у працях І. Франка, В. Лесевича та в межах Львівсько-Варшавської школи (підрозділи 3.2–3.4).

Історичний метод застосовується для розгляду позитивізму в конкретному культурному, інтелектуальному та суспільно-історичному контексті. Він дає можливість з'ясувати умови виникнення, етапи розвитку та специфіку функціонування позитивізму на українських землях. Цей метод використовується в аналізі філософсько-теоретичних передумов виникнення позитивізму (підрозділ 1.1), сучасних історико-філософських досліджень позитивізму (підрозділ 1.3), основних етапів розвитку позитивної філософії (розділ II), а також рецепції та трансформації позитивізму в українській інтелектуальній традиції, зокрема після 1918 року (підрозділ 3.5).

Історико-генетичний метод спрямований на дослідження генези позитивізму, виявлення його ідейних джерел, інтелектуальних передумов і закономірностей формування. Цей метод застосовується у дослідженні філософсько-теоретичних передумов виникнення позитивізму (підрозділ 1.1), у з'ясуванні ролі спадщини А. Тюрго, Н. Кондорсе та А. Сен-Сімона у становленні позитивної філософії (підрозділ 1.2), а також у простеженні генеалогії позитивізму на території України (підрозділ 3.1).

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація є одним

із перших комплексних досліджень позитивної філософії як епістемологічного проекту і її впливу на українську філософську думку другої половини XIX – початку XX століття. Результатам дисертаційного дослідження Г. А. Кулебякіна притаманний належний рівень наукової новизни. Положення з різним ступенем наукової новизни містяться у всіх трьох розділах дисертації.

Серед вагомих елементів наукової новизни, які характеризують отримані в дисертаційному дослідженні результати, доцільно наголосити на таких положеннях:

1) Перше і найбільш загальне, з найвищим ступенем наукової новизни: «Продemonстровано історико-філософську генеалогію центральних епістемологічних і філософсько-наукових ідей позитивістської традиції (О. Конт – Р. Авенаріус – Е. Мах – В. Лесевич – М. Драгоманов – В. Грушевський – Л. Флек) та показано їхню тяглість і трансформації, зокрема в контексті української філософської думки кінця XIX – першої половини XX століття» (с. 23 дисертації).

2) Висновок, що «позитивізм виникає на перетині кількох взаємопов'язаних процесів: внутрішньої еволюції філософії (від емпіризму до критичної філософії), розвитку природничих наук та глибоких соціально-політичних трансформацій. У цьому складному контексті він постає цілісним епістемологічним проектом, спрямованим на переорієнтацію філософії з метафізики на методологію науки та на побудову нового типу раціональності, здатного поєднати пізнання й соціальний порядок» (с. 65 дисертації).

3) Авторське визначення специфіки вчення Огюста Конта і підстав його розвитку в подальших формах позитивізму: «... позитивізм О. Конта, попри свою внутрішню напруженість і певну концептуальну незавершеність, виконав фундаментальну історико-філософську функцію: він радикально переорієнтував філософію з проблем «сутностей» і «першооснов» на аналіз наукового знання, його структури, меж і методів. Саме в контівському проекті вперше з достатньою чіткістю було зафіксовано принципову настанову, яка визначатиме подальший розвиток філософії науки: відмова від метафізичного пояснення на користь опису законів явищ, а також орієнтація на досвід як єдине легітимне джерело знання.

Разом із тим уже найближчий розвиток позитивізму засвідчив, що цей підхід не є самодостатнім і потребує подальшої теоретичної конкретизації. Саме тому спадкоємці О. Конта, зберігаючи його антиметафізичний імпульс, змушені були або розробляти логіко-методологічні підстави науки (як Д. Мілль), або розширювати позитивізм до рівня універсальної картини світу (як Г. Спенсер, А. Рей), або застосовувати його принципи до окремих галузей знання (як Г. Бокль). З огляду на це позитивізм другої половини XIX століття постає не як завершена система, а як відкрита дослідницька програма» (с. 88 дисертації).

4) Авторське визначення ролі Ернста Маха у становленні філософії науки та епістемології: вчений «одним із перших запропонував науковій спільноті новий філософський підхід, в якому наука розглядається не як відображення об'єктивної реальності, а як динамічна система символів і моделей, що виникають із практичного досвіду і постійно переглядаються в ході історичного розвитку. Для Е. Маха наукові теорії, так само як і для О. Конта, не є остаточними істинами, а постають тимчасовими, економними способами впорядкування досвіду, зручними для орієнтації у світі. Тут філософ послідовно розвиває ідею відносності наукового знання не у вузькому фізичному, а в широкому епістемологічному значенні. Його критика ньютонівських абсолютів не обмежується механікою, а спрямована проти будь-якої претензії науки на метафізичну завершеність.

Таким чином, Е. Мах фактично підриває уявлення про незмінні й універсальні структури природи, зміщуючи акцент на історичну змінність категоріального апарату науки. Тим самим він задає інтенцію, яка згодом стане центральною в епістемології XX століття – ідею про те, що наукове знання є не лише кумулятивним, але і структурно змінним». «Однак, на відміну від О. Конта, Е. Мах робить акцент не на соціальних і класифікаційних аспектах науки, а на її когнітивній і, що найважливіше, методологічній динаміці. Він доводить, що розвиток науки визначається не логікою «накопичення фактів», а процесом критичного перегляду власних понять, які виникають із досвіду. У цьому плані «Механіка» стає першою спробою історико-епістемологічного аналізу фізики – такого типу дослідження, який згодом стане основою для праць А. Койре, Г. Башляра, П. Дюема, а пізніше Т. Куна, І. Лакатоса та П. Фейєрабенда». «... Філософська критика Е. Маха має подвійний характер: з одного боку, вона руйнує метафізичні підстави класичної механіки, а з іншого – створює передумови для нової форми фізичного реалізму, у якому реальність розуміється не як сукупність субстанцій, а як мережа відношень, динамічних кореляцій і структур.

Таким чином, Е. Маха можна з упевненістю назвати другим батьком сучасної філософії науки» (с. 102–103, 105, 109 дисертації).

5) Авторське визначення ролі логіки як чинника оформлення третього позитивізму: «... генеалогія ідеї логіки як єдиної мови науки має розглядатися як внутрішній шлях розвитку самого позитивізму. Від емпіріокритицизму Е. Маха та Р. Авенаріуса, конвенціоналізму А. Пуанкаре та П. Дюема, логічної революції Г. Фреге, а потім через логіцизм Б. Рассела та А. Вайтхеда, позитивістська традиція приходить до тієї форми, в якій мова, логічна структура та критерії осмисленості стають центральними об'єктами філософського аналізу. Саме в цьому значенні логічний позитивізм і логічний емпіризм являють собою не розрив із попереднім позитивізмом, а його нову стадію: колишній ідеал очищення знання від метафізики та переосмислення філософії тут реалізується

вже як програма логічної реконструкції науки та побудови єдиної наукової мови» (с. 131 дисертації).

6) Результат авторського аналізу полеміки між Карлом Поппером і Гансом Райхенбахом: «... дискурс навколо індукції фіксує не часткову методологічну розбіжність, а один із поворотних моментів в еволюції позитивної філософії: перехід від класичної проблеми логічного обґрунтування універсальних тверджень до ширшого епістемологічного проєкту, спрямованого на аналіз умов раціональності. У цьому сенсі суперечка про статус індукції стає не периферійним епізодом історії філософії науки, а рубіконом всього епістемологічного ядра позитивної філософії та однією з центральних форм переопису наукового знання, його методів та нормативних підстав» (с. 166 дисертації).

7) Висновок про те, що «позитивістська традиція не лише заклала основи філософії науки, але й породила ті основні проблеми, які визначатимуть увесь її подальший розвиток. Як і на початку розвитку позитивної філософії центральними серед них постають проблема індукції і проблема демаркації, навколо яких власне й формується як внутрішня еволюція позитивізму, так і його критика, що врешті-решт веде до переходу від класичного позитивізму до постпозитивістських моделей наукового знання» (с. 172 дисертації).

8) Обґрунтування положення, що в Україні, як і в країнах Східної Європи загалом, у другій половині XIX – на початку XX століття «багато молодих учених та інтелектуалів того періоду вже формувалися як позитивісти (хоча й дуже різного спрямування) під сильним впливом ідей першого позитивізму, який визначив і передбачив їхні методологічні та загальні філософські погляди» (с. 183 дисертації).

9) Авторське визначення специфіки філософії пізнання Івана Франка: «... інтегративна модель, що поєднує емпіризм, елементи наукової психології та соціально-культурне розуміння науки. Його епістемологія – це не абстрактна спекуляція, а спроба осмислити взаємозв'язок між чуттєвим досвідом, психічною організацією людини та історично розвиненою науковою традицією». «Епістемологія І. Франка не є простим засвоєнням європейського позитивізму, а радше постає його творчим переосмисленням у контексті української духовної традиції» (с. 189, 190 дисертації).

10) Уточнення положення про близькість гносеології Володимира Лесевича до поглядів Джорджа Барклі та Девіда Г'юма, яке я підтримував у своїй дисертації про щойно згаданого провідного українського позитивіста: «Важливо, що В. Лесевич не заперечує об'єктивну реальність, а лише наполягає на тому, що говорити про неї можна тільки в межах досвіду, а не в категоріях “речі в собі”», особливо у контексті поглядів Ріхарда Авенаріуса, Е. Маха і навіть (у європейському контексті) раннього Людвіга Вітгенштайна (с. 200 дисертації).

11) Визначення місця поглядів народженого у Львові мікробіолога та філософа Людвіка Флека зокрема «... між класичною позитивною філософією та пізнішими історичними й соціологічними теоріями науки ХХ століття. Його концепція демонструє, що всередині східноєвропейської традиції, пов'язаної із Львівсько-Варшавською школою, виникла лінія роздумів, здатна поєднати вимогу раціональної суворості із визнанням історичної та культурної зумовленості знання. Саме тому Л. Флека можна вважати одним із визначних українсько-польських мислителів перехідного типу, чия філософія позначає кордон між позитивістським проєктом та формуванням нової, некласичної епістемології науки» і Львівсько-Варшавської школи загалом: «Разом вони (і ЛВШ, і Л. Флек) свідчать про те, що на українських землях на початку ХХ століття існував самостійний та методологічно зрілий центр наукової філософії, який відіграв важливу роль у формуванні модерної філософської самосвідомості регіону» (с. 215–216, 218 дисертації).

12) Висновок про причини малої уваги українських дослідників як на теренах колишньої УРСР, так і в еміграції до позитивізму: «філософська культура України після Першої світової війни розвивалася в умовах напруженого дуалізму: в еміграції як пошук національно-культурної ідентичності та інтеграції до європейського дискурсу, в радянському просторі як інституціоналізована ідеологія в рамках марксистської ортодоксії. У цьому контексті позитивізм вважали ідеологічно ворожим напрямом; критика емпіріокритицизму й кантіанського позитивізму (Р. Авенаріус, Р. Шуберт-Зольдерн, А. Ріль, В. Шуппе, П. Дюем, Е. Мах, В. Лесевич) відтворювалася в канонічному філософському вченні, спираючись на запеклу ленінську полеміку проти представників напряму і всіх хто був до нього методологічно наближеним. У результаті позитивізм розчинився між двох ліній філософії: радянською та емігрантською, і закріпився в наступній інтелектуальній пам'яті швидше як об'єкт політичної критики, ніж як джерело нової європейської філософської методології» (с. 229 дисертації) тощо.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані у науково-дослідній сфері – як підґрунтя для подальших досліджень і вирішення теоретичних питань, пов'язаних з концептуальною реконструкцією позитивної філософії як системоутворювального чинника становлення та оформлення фундаментальних філософських розділів: епістемології, філософії науки, логіки науки та методології науки. Одержані результати дозволяють уточнити генеалогію ключових понять і принципів модерної наукової раціональності – демаркації, обґрунтування, формалізації, співвідношення теорії і досвіду, ролі індукції та ймовірності, а також переосмислити місце позитивізму та здобутки напряму в історії європейської філософської думки. Робота сприяє подоланню редукціоністських інтерпретацій позитивізму як історично обмеженого етапу та обґрунтовує його значення як інтелектуальної традиції, що заклала підвалини всієї сучасної філософії

науки (с. 24–25 дисертації). Вони також можуть бути використані в освітньому процесі під час викладання курсів з філософії науки, епістемології, історії філософії, логіки та методології наукового пізнання. Матеріали дослідження можуть бути залучені до підготовки навчально-методичних розробок, спецкурсів і наукових семінарів, а також слугуватимуть підґрунтям для подальших досліджень у сфері історії та філософії науки (с. 25 дисертації).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною особисто виконаною науковою працею, в якій викладено авторські підходи щодо вирішення важливого наукового завдання – аналізу позитивної філософії як епістемологічного проєкту і її впливу на українську філософську думку другої половини XIX – початку XX століття. Наукові положення, висновки та рекомендації, які виносяться на захист, отримано автором самостійно. Сформульовані у дисертації висновки є обґрунтованими в результаті власного дослідження та опрацювання наукових праць вітчизняних та зарубіжних науковців. Наукову новизну становлять виключно власні (авторські) ідеї та пропозиції.

Наукові результати дисертаційного дослідження свідчать, що осмислення позитивної філософії як епістемологічного проєкту і її впливу на українську філософську думку другої половини XIX – початку XX століття супроводжується дискусією з приводу багатьох питань історії та теорії філософії, а також потребує подальших наукових досліджень різних рівнів.

Повнота викладення в опублікованих наукових працях положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, відповідає вимогам МОН України. Основні положення й результати дисертаційного дослідження Г. А. Кулебякіна викладено у 14 наукових працях, які включають 3 статті у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, 2 статті у науковому виданні іншої держави та 9 тез наукових доповідей.

Оформлення дисертаційного дослідження. Дисертація Г. А. Кулебякіна оформлена відповідно до нормативних вимог і стандартів, які передбачені до такого роду праць. Робота написана державною мовою, науковим, літературним стилем. Текст дисертації містить незначні друкарські помилки, передусім, у вигляді різного форматування виносок. Основні положення, висновки, пропозиції та рекомендації, зазначені в роботі, в цілому характеризуються аргументованістю, логічністю, послідовністю виконання та системним підходом до предмету дослідження.

Структура дисертації. Про системність представленого Г. А. Кулебякіним дослідження свідчить структура дисертації, яка складається з анотації, вступу, трьох розділів, що містять дванадцять підрозділів, висновків до кожного розділу та загальних висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 251 сторінку. Список використаних джерел налічує 181 найменування.

Структура роботи характеризується цілісністю й логічною послідовністю, є такою, що відображає загальне бачення досліджуваної автором проблеми.

Вищезазначене свідчить про логічну послідовність дисертаційного дослідження Г. А. Кулебякіна, використання в процесі дослідницької роботи принципу викладу матеріалу від загального до конкретного.

Усі розділи, підрозділи та інші структурні частини роботи підпорядковані одній, чітко визначеній меті, яка деталізується конкретними завданнями, які поставив перед собою дисертант.

Дотримання академічної доброчесності. Аналіз дисертації та наукових публікацій Г. А. Кулебякіна, у яких висвітлені основні наукові результати дисертації, не дає підстав констатувати допущення ним порушень академічної доброчесності (академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації). Дисертація виконана з поетапною публікацією проміжних результатів дослідження, що відображені автором у наукових статтях, кількість і якість яких відповідає вимогам щодо публікацій.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Г. А. Кулебякіна, необхідно вказати на наявність низки дискусійних моментів, які мають своїм наслідком такі **зауваження**:

1) У списку праць, опублікованих за темою дисертаційного дослідження, а саме: серед тез доповідей на наукових конференціях, позиція 3 – відсутні сторінки, на яких розміщена відповідна праця, а опис позицій 5–8 є неповним: відсутні місце видання і сторінки (с. 16 дисертації).

Це ускладнює можливості їх точної верифікації, хоча може бути зумовлене тим, що, на час видання дисертації, відповідні праці були в друці і мають відповідні підтвердження (програми названих конференцій, рецензії наукового керівника тощо).

2) Всі згадки про інших учених в основному тексті дисертації мають формат «ініціал та прізвище». На мою думку, для кращого сприйняття тексту і засвідчення повного володіння дисертантом джерелами свого дослідження, у першій згадці про певну людину доцільно назвати її ім'я, за наявності – по батькові, а також прізвище. У другій згадці можна дати ініціал і прізвище, а в наступних – лише прізвище цитованого автора (авторки).

3) Написання прізвищ західних авторів слід подати відповідно до вимог транслітерації згідно з чинним українським правописом: до прикладу, Берклі – Барклі, Бокль – Бакл, Буль – Бул, Вейсе – Вайсе, Вітгенштейн – Вітгенштайн, Галілей – Галілей, Гегель – Гегель, Гуссерль – Гусерль, Ейнштейн – Айнштайн, Дюгем – Дюем (у кількох місцях тексту дисертації подається останній, чинний варіант написання цього прізвища, а на с. 229 має місце друкарська помилка – «Дюєм»), Лейбніц – Ляйбніц, Мілль – Міл, Нейрат – Нойрат,

Рейхенбах – Райхенбах, Ріккерт – Рикерт, Тюрго – Тюрго, Фейерабенд – Феєрабенд, Фреге – Фреге, Хайдеггер – Гайдегер, Юм – Г'юм тощо.

Найімовірніше, дисертант користувався тими джерелами, які вийшли друком до затвердження нових правописних норм української мови, що й зумовило використання відповідної орфографії.

4) Починаючи від с. 29 дисертації, згадується Дж. (варіант – Д.) Мілль. Як впливає з контексту, йдеться про першого видатного англійського позитивіста, яким став Джон Стюарт Міл. Не менш відомим є його батько Джеймс, тому обмеження ініціалом робить сприйняття тексту дисертації ускладненим двозначністю і недоречним, зайвим питанням: «Про кого саме йдеться?».

Враховуючи те, що дисертація присвячена позитивізму, така невизначеність є вкрай небажаною, адже вимагає непотрібного розумового напруження для точного сприйняття її тексту. Очевидно, дисертант мав на увазі підготовлену аудиторію, тому й обмежився наявним написанням, але рукопис дисертації є значним чином загальнодоступним, тому і повинен бути розрахованим на широкий загал.

5) Від с. 29 дисертації аж до закінчення її розділів, за незначними винятками, праці закордонних авторів подаються у латинській версії, тобто, мають характер типових варваризмів. Оскільки жодних обмежень на їх переклад немає, текст дисертації лише би виграв, якщо б назви творів європейських, американських та інших закордонних авторів були подані українською мовою. До того ж, як француз, Анрі Тюрго написав свої твори рідною, а не англійською мовою (с. 45 дисертації).

Ймовірно, автор дисертації користувався електронними, передусім, у форматі ПДФ, версіями першоджерел з огляду на їх обмежену доступність, особливо з огляду на військовий стан в Україні.

6) Абсолютна більшість покликань на використані джерела містять лише їх номер у списку. Для виключно електронних джерел, як-от статей в англійській «Стенфордській філософській енциклопедії», такий формат є єдино можливим, для решти, там, де є поділ на сторінки, доцільно наводити їх після номера джерела. Це, знову ж таки, лише полегшить сприйняття тексту дисертації та користування ним.

Для понад 90 % цитованих джерел сторінки, з яких зроблено виписки, вказані у самому списку використаних джерел. Це буде конкретизоване в одному з наступних зауважень.

7) Цілий підрозділ 2.3 «Розробка підходів до логіки як єдиної мови науки: методологічні засади логічного позитивізму та логічного емпіризму» присвячений одній з найвагоміших підстав розвитку позитивізму: появі некласичних логік. Слушно навівши загальновідоме у наукових колах положення про парадокси теорії множин як джерело багатозначних логік ХХ століття (с. 131 дисертації), дослідник, тим не менш, і в цьому,

і в попередньому підрозділі, присвяченому другому позитивізму, не згадав появи у XIX столітті неевклідових геометрій. Адже їх вплив на розвиток науки та філософії позитивізму більш ніж очевидний.

Можливо, це стало наслідком того, що дисертант, безперечно, будучи обізнаним з цими фактами, оминув їх як такі, що могли надто ускладнити його дослідження. Тим не менш, роль неевклідових геометрій, передусім, у трансформації математичного та природничо-наукового знання, яке є матеріалом для осмислення в позитивізмі, варта хоча б звичайної згадки.

8) Перелічивши з покликанням на працю Олени Богдашиної про періодизацію позитивістського історіописання в Україні (с. 174 дисертації) викладачів Київського університету, які в 1850–1860-х роках читали курси з історії та інших, очевидно, гуманітарних, наук з урахуванням ідей філософії позитивізму, дисертант у подальшому викладі матеріалу докладно зупиняється лише на ідеях Володимира Антоновича й Михайла Драгоманова, не розвиваючи наявну думку.

Доречними були б навіть згадки про те, в чому полягав позитивістський характер лекційних курсів інших учених.

9) У підрозділі 3.3, присвяченому В. Лесевичеві, дисертант припустився двох помилок. Перша з них є типовою друкарською, спричиненою недоглядом. Так, на с. 192 дисертації згадана праця українського мислителя під назвою «Загальні гносеологічні питання та їх вирішення». В дійсності ця стаття має назву «Загальні геологічні питання та їх вирішення», тобто, її темою є одна з природничих наук, а не визначальний для позитивізму теоретичний розділ філософії. Друга – надзвичайно поширена у бібліографічних матеріалах про Лесевича, і полягає в приписуванні йому праці «Емпіріокритицизм, як єдина наукова думка» («Емпіріокритицизм як єдина наукова точка зору») (с. 202 дисертації), яка насправді належить одному з німецьких емпіріокритиків – Рудольфові Віллі. Історію цієї помилки у 2001 році нагадав російський дослідник Олександр Єрмічов, замітка якого «Про одну застарілу бібліографічну помилку» є одним з джерел моєї кандидатської дисертації, на яку покликається дослідник.

10) На с. 219 дисертації міститься наступне твердження: «Натуралістичний варіант позитивізму набув свого розвитку в роботах І. Мечникова, який пояснював розвиток цивілізацій через вплив географічних чинників». Найперше, воно потребує виправлення друкарської помилки, адже відомо, що автором праці «Цивілізація і великі історичні річки» є не Ілля Ілліч Мечников, а його старший брат Лев, знаний як історик, географ, соціолог, а також сподвижник національного героя Італії Джузеппе Гарібальді. Натомість перший з названих учених цілком заслуговує на згадку в дисертації як видатний біолог, який у своїх працях неодноразово покликався на О. Конта й інших представників першого позитивізму,

свого часу ґрунтовно проаналізував «Основ біології» Герберта Спенсера, а книги «Етюди оптимізму», «Етюди про природу людини» і особливо «Сорок років пошуку раціонального світогляду», перші видання яких вийшли друком французькою мовою в Парижі, є філософськими працями узагальнюючого характеру, присвячені проблемам філософської антропології та епістемології, причому перші з них в І. Мечникова логічно впливають з останніх.

Очевидно, у прикінцевому підрозділі останнього розділу дисертант вирішив уточнити контексти позитивної філософії на теренах України початку ХХ століття, тому обмежився такою доволі лаконічною згадкою про І. Мечникова. Але, з огляду на тему дисертації, ідейна спадщина обох братів-учених заслуговує на більш докладний розгляд.

11) Твори Дмитра Чижевського (с. 222 дисертації) та Івана Мірчука (с. 223–224), на які покликається дисертант, вперше були видані українською, а не англійською мовою. Крім того, прізвище іншого філософа української діаспори ХХ століття – Олександр Кульчицький (на с. 223 – Кульчитський).

Ці помилки могли бути спричинені тим, що дисертант користувався міжнародними наукометричними базами даних, тоді як доступні електронні бібліотеки, до прикладу, «Діаспоріана» та «Україніка» містять відповідні видання у вільному доступі. Тим більше, що в подальшому викладі назви праць Чижевського наведені українською мовою.

12) Висновки до розділів та всієї дисертації доцільно пронумерувати та відредагувати наступним чином: подати їх у вигляді безпосередніх отриманих дослідником наукових положень, вилучивши слова на кшталт «досліджено», «проаналізовано», «показано» тощо, які є доречними в анотаціях та інших викладах змісту дослідження.

Швидше за все, дисертант мав на увазі оприлюднення отриманих ним наукових положень як результатів власної праці, отже, обрав такий стилістичний варіант викладу висновків до кожного з трьох розділів роботи зокрема і до всієї загалом.

13) Список використаних джерел потребує низки уточнень оформлення. По-перше, йдеться про уніфікацію стилів бібліографічного опису використаних джерел, з яких використано щонайменше три. По-друге, до певних джерел бракує повних даних, особливо про видавництва і загальну кількість сторінок (позиції 5, 8, 20, 21, 23–25, 27, 31, 33, 35, 37, 40, 42, 43, 48–52, 54, 60, 61, 65–68, 72, 73, 76, 77, 79–81, 83–86, 88, 92, 95, 96, 98, 100, 103, 105–107, 111, 112, 115–122, 125, 126, 128, 130, 135, 136, 139, 143, 146, 149, 150, 155, 159 (зараз два найменування), 168, 169, 177–178); по-друге, слід виокремити конкретний твір або твори (зі змінами в нумерації списку) у джерелах, поданих на позиціях 28, 36, 52, 62, 79, 96, 103, 106, 107, 114, 117, 121, 126, 132, 133, 152, 156, 159, 162–164, 167–169, 174; по-третє, вказати мову оригіналу для позицій 54, 63 (оригінал українською), 121, 150, 161, 166, 181; по-четверте, вказати авторів для позицій 68 (Готфрід Ляйбніц), 132 (доповнити опис),

142 (Сергій Йосипенко); по-п'яте, врахувати, що для позицій 42, 107, 171 наявні українські переклади.

Причиною цього може бути те, що текст дисертації компонувався з виданих публікацій, особливо зі статей.

14) Незважаючи на згадку у змісті й відомостях про структуру дисертаційного дослідження, у наявному примірнику дисертації додатки відсутні.

Ймовірно, це могло статися з технічних причин.

Вказані зауваження жодним чином не впливають на загальне позитивне враження від рецензованої роботи. Вони, хоча й мають концептуальний характер, обумовлені прагненням офіційного опонента акцентувати увагу Г. А. Кулебякіна на дискусійних моментах його дисертації.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам. Дисертація Кулебякіна Георгія Анатолійовича на тему: «Позитивна філософія як епістемологічний проєкт і її вплив на українську філософську думку другої половини XIX – початку XX століття» за актуальністю, ступенем новизни представлених результатів, їх наукової обґрунтованості, повнотою викладення в опублікованих наукових працях, рівнем виконання поставленого наукового завдання та володіння методологією наукових досліджень відповідає вимогам, які висуваються до дисертації на здобуття ступеня доктора філософії.

Дисертація відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 261 від 23 березня 2016 року (із змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 283 від 03.04.2019 р. та № 502 від 19.05.2023 р.), наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31.05.2019 р.) і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року (із змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 341 від 21.03.2022 р. та № 502 від 19.05.2023 р.), а її автор Кулебякін Георгій Анатолійович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 033 «Філософія» галузі знань 03 «Гуманітарні науки».

Офіційний опонент доцент кафедри філософії соціально-гуманітарного факультету Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, кандидат філософських наук, доцент Богдан МАТЮШКО